Ewa Węcławowicz-Gyurkovich*

Powroty do przeszłości w centrach miast historycznych

Return to the past in centres of historic cities

Słowa kluczowe: współczesna odbudowa śródmieść miast historycznych

Key words: contemporary reconstruction of town centres in historic cities

WPROWADZENIE

Wiele miast polskich stanęło przed problemem odbudowy ze zniszczeń po II wojnie światowej. Efekty były różne. Przyjmując program zaspokajania przede wszystkim potrzeb mieszkaniowych w latach pięćdziesiątych, sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w., bezpowrotnie utracono zabytkowe ośrodki staromiejskie w kilkudziesięciu miastach z prawie dwustu zniszczonych działaniami wojennymi w Polsce północnej i zachodniej. Niemal zupełnie zostały zniszczone przez Armię Radziecką tuż po wojnie miasta: Głogów, Elbląg, Wieluń, Gołdap, Jasło, Kołobrzeg, portowa część Gdyni. Miasta burzone były nie tylko w czasie bombardowań wtedy, kiedy Niemcy wycofując się bronili swoich wschodnich ziem[1]. Po wojnie niszczone były także jako symbol władzy nad tymi terenami[2]. Do dzisiaj można jeszcze spotkać ruiny gotyckich kościołów w Głogowie czy w Gubinie. Wiele jest na ziemiach zachodnich miast i miasteczek, gdzie w miejscu rynku i kamieniczek mieszczańskich zrealizowano swobodnie ustawione rzędy typowych cztero- czy pięciokondygnacyjnych betonowych bloków mieszkalnych (Gubin, Pyrzyce, Kamień Pomorski i inne). W niektórych miastach zaniechano uzupełnień i po usunięciu ruin z historycznych śródmieść rozbierano pozostałe fragmenty ścian, a być może można było niektóre obiekty uratować. Z moich badań w terenie wynika, że bywały i takie przykłady jak Głogów czy Elbląg, gdzie przez kilkadziesiąt lat po wojnie w miejscach dawnych historycznych śródmieść pozostawała pusta niezagospodarowana przestrzeń, na której od początku lat osiemdziesiątych XX wieku można było przystąpić głównie w ramach retrowersji do odbudowy tych zespołów.

INTRODUCTION

Many Polish cities had to face the challenge of reconstruction after the ravages of World War II. Its effects were varied. By accepting the programme of primarily satisfying the need for housing during the 1950s, 1960s and 1970s, historic old towns were irretrievably lost in several dozen among almost two hundred cities destroyed during the war in northern and western Poland. Just after the war cities such as: Głogów, Elbląg, Wieluń, Gołdap, Jasło, Kołobrzeg and the dockyard part of Gdynia were almost completely destroyed by the Soviet Army. Towns were destroyed not only during air raids when retreating Germans defended their eastern territories[1]. After the war, they were demolished as a symbol of authority over a given land[2]. Even today ruins of Gothic churches can be encountered in Głogow or Gubin. In western Poland there are many cities and towns where the market square and burgesses' tenement houses were replaced with free standing rows of typical four – and five-storey concrete blocks of flats (Gubin, Pyrzyce, Kamień Pomorski and other). In some cities the idea of filling in the gaps was abandoned, so after removing the rubble from historic downtowns the remaining fragments of walls were demolished, even though some objects may have been saved. My field research has shown that there were towns like Głogów or Elbląg where, for decades after the war, in the former historic town centres there was empty undeveloped space in which, since the beginning of the 1980s, those old complexes could be rebuilt mostly as retroversion.

* Prof. dr hab. inż. arch., Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej
orcid.org/0000-0003-3920-445X

* *Prof. dr hab. inż. arch., Institute of History of Architecture and Monument Conservation, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology*

Cytowanie / Citation: Węcławowicz-Gyurkovich Ewa. Return to the past in centres of historic cities. Wiadomosci Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation 2018;56:23-32

Otrzymano / Received: 18.07.2018 • Zaakceptowano / Accepted: 25.08.2018 **doi:10.17425/WK56RETURN**

Praca dopuszczona do druku po recenzjach *Article accepted for publishing after reviews*

WSPÓŁCZESNE DZIAŁANIA W HISTORYCZNYCH CENTRACH MIAST NIEMIECKICH

Takie działania naprawiania powojennych szybkich decyzji zgodne są z polityką, która pojawiła się jeszcze przed 2000 rokiem w niektórych miastach niemieckich. Także tam, zaraz po alianckich bombardowaniach, ratowano miasta uzupełniając niejednokrotnie bardzo schematycznymi rozwiązaniami kamienice mieszczańskie śródmieść. Przykładem mogą być współczesne interwencje w Moguncji[3](ryc. 8). Po II wojnie światowej, po usunięciu gruzów z rynku, postawiono we wschodniej pierzei modernistyczny blok mieszkalny oraz uproszczone formy budowli, które się nie wpisały w charakter staromiejski. W wyniku konkursu po 1975 roku postanowiono zrekonstruować elewacje kamienic przyrynkowych. Głównie z inicjatywy mieszkańców miasta po 1978 roku powstała decyzja o wyburzeniu tych powojennych obiektów i odtworzeniu historycznej zabudowy znanej i zapamiętanej sprzed lat. W latach 2003–2008 została odtworzona pierzeja wschodnia rynku, gdzie tylko w jednym wypadku wprowadzono w centralnym punkcie elewację większego barokowego budynku, który stał w innym miejscu miasta. Pierzeja północna jest dokładną rekonstrukcją budynków sprzed II wojny światowej. Obecnie mieszkańcy Moguncji są dumni z zaproponowanych zmian, a miasto odwiedzane jest przez wielu turystów, z których większość nie orientuje się w przeprowadzonych zmianach.

Bardziej znane są prace rekonstrukcyjne, które obecnie mają miejsce we Frankfurcie nad Menem (ryc. 1). Stare Miasto we Frankfurcie, podobnie jak w Warszawie, było niemal doszczętnie zniszczone działaniami II wojny światowej. W latach 50. XX wieku centrum miasta przecięto siecią nowych ulic przelotowych, a w latach 70. zbudowano kompleks budynków o brutalistycznej stylistyce z nową siedzibą władz miejskich[4]. Ostatnio przystąpiono do przywrócenia historycznej zabudowy na znacznym terenie Starego Miasta. Zostało zrekonstruowanych 35 budynków, z czego 15 odtworzono w kształtach współczesnych,

Ryc. 1. Frankfurt n. Menem – nowa odbudowa centrum miasta, fot. M. Gyurkovich

Fig. 1. Frankfurt am Main – new reconstruction of the town centre, photo: M. Gyurkovich

CONTEMPORARY INTERVENTION IN HISTORIC CENTRES OF GERMAN CITIES

Such a manner of correcting the post-war quick decisions is on accordance with the policy that was introduced even before 2000 in some German towns. There also after air raids of the allied forces cities were rescued by replacing ruined tenement houses in old towns with frequently very sketchy solutions. Contemporary interventions in Mainz can serve as an example here[3] (fig. 8). After World War II, after the rubble had been removed from the main square, a modernist block of flats was erected in the east frontage as well as simplified versions of buildings, which did not fit in with the character of the old town. As a result of a competition after 1975 a decision was made to reconstruct elevations of the main market tenement houses. Mostly on the initiative of the city inhabitants, after 1978 it was decided to demolish those post-war objects and to recreate the historic buildings known and remembered from the past. In the years 2003–2008, the east frontage of the market square was recreated, only in one case introducing in the central point an elevation of a larger Baroque building which used to stand in another location. The north frontage is an exact reconstruction of buildings from before World War II. Nowadays inhabitants of Mainz are proud of the proposed changes, and the city is visited by numerous tourists the majority of whom do not realise that such reconstruction was carried out.

The reconstruction work that is currently being carried out in Frankfurt am Main is better known (fig. 1). The Old Town in Frankfurt, like the one in Warsaw, was almost completely destroyed during World War II. In the 1950s, the city centre was dissected by a network of new throughways, and during the 1970s a complex brutalist-looking buildings was built to house the city authorities[4]. Recently, the restoration of the historic buildings was commenced within a considerable area of the Old Town. 35 buildings were already reconstructed, 15 of which were recreated in a contemporary shape inspired by the traditional climate, but without basing on original plans. In order to do that, some objects representing the modernist stylistics from almost 50 years ago had to be demolished. The realisation is planned to be completed in the autumn of 2018. In the architectonic milieu there is an ongoing argument concerning the legitimacy of such treatment. This is what Christopher Bartmann – director of the Goethe Institute in Warsaw – said in July 2018: "In Warsaw nobody questions the moral right and the moral obligation of the reconstruction, while in Germany such architectonic proposals still evoke mixed feelings…"[5].

In Potsdam the modernist pavilion of Fachhochschule, which was built in the years 1971–1977 crosswise to the historic layout of the Old Town, was demolished. It is planned to build two new quarters of the former historic layout of the town, which will include a few reconstructions of the objects existing before the wars as well as modern architecture inspired

inspirowanych tradycyjnym klimatem, ale nie opierając się na oryginalnych planach. W tym celu musiały zostać wyburzone niektóre obiekty o modernistycznej stylistyce sprzed niemal 50 lat. Ukończenie realizacji planowane jest na jesień 2018 roku. W środowiskach architektonicznych trwają spory nad zasadnością takich działań. Oto wypowiedź Christophera Bartmanna – dyrektora Instytutu Goethego w Warszawie z lipca 2018. „W Warszawie nikt nie kwestionuje moralnego prawa i moralnego obowiązku odbudowy, za to w Niemczech takie architektoniczne propozycje wciąż wywołują mieszane reakcje…"[5].

W Poczdamie rozebrano pawilon modernistyczny Fachhochschule, który został zbudowany w latach 1971–1977 w poprzek historycznego układu starego miasta. Planowana jest budowa dwóch nowych kwartałów dawnego historycznego układu miasta, w których pojawi się kilka rekonstrukcji istniejących przed wojną obiektów oraz budynki nowoczesnej architektury inspirowane formami tradycyjnymi. Trwające od dwudziestu lat działania rozpoczęły się z inicjatywy mieszkańców Poczdamu[6].

ELBLĄG

W Polsce realizacje przywracające historyczny charakter miastom wyglądają nieco odmiennie. Elbląg był przykładem miasta, które jako pierwsze wprowadziło odbudowę centrum w nawiązaniu do historycznego układu urbanistycznego i wypełnienie kwartałów miejskich kamieniczkami, a nie betonowymi typowymi blokami, jak stosowano to uprzednio w powojennej odbudowie naszego kraju. Szczęście Elbląga polegało na tym, że zapewne ze względów ekonomicznych przestrzeń Starego Miasta po zniszczeniu w 95% przez Armię Czerwoną tuż po zakończeniu wojny w lutym i marcu 1945 roku[7] pozostało puste, niezabudowane. Wprawdzie Andrzej Przybylski[8] wspomina, że prace dotyczące odbudowy starówki były opracowywane przez jego ojca z zespołem elbląskich architektów w latach 50. i 60., ale spotkało to się ze zdecydowanym sprzeciwem władz komunistycznych. W centrum Elbląga w miejscu tętniącego ongiś życiem Starego Miasta przez kilkadziesiąt lat pozostawała pusta płaska przestrzeń zamieniona z czasem w obszerny zieleniec. Odnowiono w tym rejonie w pierwszym etapie zabytkowe kościoły św. Mikołaja, św. Ducha oraz Bramę Targową, a także kilka ocalałych kamienic przy ul. Wigilijnej i ul. Garbary. Owe odnowione obiekty stały samotnie niczym wyspy – pomniki w surrealistycznej pustej przestrzeni „wymarłego miasta". Natomiast pozostające w ruinie kamienice mieszczan od 1947 roku likwidowano, bowiem autentyczną cegłę historyczną ekspediowano do odbudowy zniszczonej Warszawy. Może dobrze się stało, że centrum Elbląga pozostało puste, bo uniknięto zabudowania typowymi blokami osiedla mieszkaniowego.

Projekt urbanistyczny o rodowodzie średniowiecznego, pochodzącego z XIII w. układu Starego Miasta założonego na planie trapezu o wymiarach 300 × 500 m, opracowano dopiero w latach 1980–1983, po przeprowadzeniu trwających przez lata na olbrzymią skalę prac archeologicznych, podczas których odnaleziono fundaby traditional forms. The work that has been going on for twenty years started on the initiative of the Potsdam residents[6].

ELBLĄG

In Poland realisations restoring the historic character to cities look rather different. Elbląg was an example of the first city to introduce reconstruction of its centre in relation to the historic urban layout, and to fill in the empty quarters with tenement houses instead of typical concrete blocks of flats, as had been previously done during the post-war reconstruction of our country. Elbląg was lucky because its Old Town, of which 95% was destroyed by the Red Army just after the end of the war in February and March 1945[7], remained empty and undeveloped probably for economic reasons. Andrzej Przybylski[8] recollects that the work concerning the restoration of the Old Town was discussed by his father with a team of Elbląg architects in the 1950s and 1960s, but the idea was met with vehement opposition by the communist authorities. In the centre of Elbląg for several decades in the place of the Old Town once bustling with life there was a flat, empty space that was gradually transformed into a vast green square. In this area the historic churches of St. Nicholas, Holy Spirit and the Market Gate were renovated at the first stage, as well as a few preserved tenement houses in Wigilijna and Garbary streets. Those restored objects stood alone like islands – monuments in the surrealist empty space of the "dead city". However, the ruined tenement houses of burgesses were demolished since 1947, because genuine historic bricks were transported to be used in rebuilding destroyed Warsaw. It might even have been for the better, since in this way a housing estate with typical blocks of flats was not erected in that space.

The urban development project based on the original medieval layout of the Old Town dating back to the 13th century and laid on the plan of a trapezium measuring 300 × 500 m, was designed as late as in the years 1980–1983, after carrying out years-long and large-scale archaeological research which resulted in finding foundations and cellars of about 600 tenement houses tightly packed along the street frontages, around the former Old Market Square 370 m long and 24 m wide, stretching from the Market Gate, as well as along the river bank. In the empty space it was relatively easy to start realising the plan of reconstructing the historic town centre since the mid-1980s[9]. The author of the conservation guidelines was the monument conservator in Elbląg, prof. Maria Lubocka – Hoffmann, who coined the term 'retroversion' for the proposed principle of reconstructing the Old Town[10]. She explained it as follows in her publications: "Retroversion is a course of treatment applied to destroyed old-town areas, which respects their historic conditioning but does not reproduce the former buildings… Retroversion is a specific replica of what once was, »evoking the spirit« of the former city…"[11]. The designers were Henryk

Ryc. 2. Elbląg – odbudowane kamieniczki Starego Miasta, fot. autor

Fig. 2. Elbląg – reconstructed tenement houses in the Old Town, photo: author

Ryc. 3. Elbląg – odbudowane kamieniczki Starego Miasta, fot. autor

Fig. 3. Elbląg – reconstructed tenement houses in the Old Town, photo: author

menty i piwnice około 600 mieszczańskich kamieniczek ciasno ułożonych wzdłuż pierzei ulic oraz wokół dawnego Starego Rynku o długości 370 m i szerokości 24 m, ciągnącego się od Bramy Targowej, a także wzdłuż nabrzeża rzeki. Na pustym terenie od połowy lat osiemdziesiątych stosunkowo łatwo można było przystąpić do realizacji zamierzenia odbudowy historycznego centrum miasta[9]. Autorem wytycznych konserwatorskich była wieloletnia konserwator zabytków Elbląga, prof. Maria Lubocka-Hoffmann, która zaproponowaną zasadę odbudowy Starego Miasta nazwała „retrowersją"[10]. Tak ją wyjaśnia w swoich publikacjach: „Retrowersja to zespół działań podejmowanych na zniszczonych obszarach staromiejskich, które respektują historyczne uwarunkowania, lecz nie reprodukują dawnej zabudowy… Retrowersja jest szczególną repliką tego co było, »wywołującą ducha« dawnego miasta…"[11]. Projektantami byli Henryk Bagiński, Maurycy Fedyk i Włodzimierz Mielnicki. Zatem na średniowiecznym układzie miasta, na istniejących fundamentach wyrosły nowe kamieniczki o funkcji przede wszystkim mieszkalnej z usługami w parterach. Przyjęto zasadę, że podobnie jak bywało to w przeszłości, są to głównie domy rzemieślników. Przestrzegano wytycznych, aby większość budynków, zachowując proporcje najczęściej gotyckich, hanzeatyckich kamieniczek wąskich i wysokich – od trzech do sześciu kondygnacji, o zabudowie szczytowej[12] w sylwetach, wyraźnie kojarzyła się z zabudową sprzed lat. Natomiast wprowadzane detale są nowe, współczesne, nie przypominające historycznych. Dopuszczono współczesną kreację twórców (ryc. 2). Działania architektów były zgodne z miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego z 1997 roku dopuszczającym formy architektury współczesnej, a nie historyzującej. Możliwy był jedynie detal historyczny, ale budowany w taki sposób, aby nie sugerować, że obiekt jest zrekonstruowany czy jest historycznym oryginałem. Wprawdzie w kilku miejscach zdecydowano się na rekonstrukcję, aby ukazać bogactwo detali i zamożność elbląskich mieszczan, bowiem domy w Elblągu urodą wielekroć nie ustępowały kamienicom Głównego Miasta w Gdańsku. Całość nowej architektury Starego Miasta to typowe postmodernistyczne kompozycje, gdzie bryły

Bagiński, Maurycy Fedyk and Włodzimierz Mielnicki. Thus, on the medieval urban layout and on the existing foundations new tenement houses were erected, with primarily housing functions and services on the ground floor. The rule was observed that, like in the past, they were mainly houses for craftsmen. Guidelines were observed stating that the majority of buildings would preserve the proportions of most frequently Gothic, Hanseatic tenement houses, narrow and between three- and six-storeys tall, with their gables facing the street[12] and silhouettes clearly alluding to previous buildings. On the other hand, the introduced details are new, modern, and do not resemble the historic ones. Contemporary creations of designers have been approved (fig. 2). Architects' ideas were in keeping with the local spatial development plan from 1997, allowing for forms of modern architecture instead of historicist. Only historical details were allowed, though built in such a way as not to suggest that the object had been reconstructed or was a historic original. Nevertheless, in some places it was decided to allow reconstruction in order to show the wealth of detail and the affluence of burgesses in Elbląg, since houses in Elbląg were often as beautiful as the tenement houses in the Main City in Gdańsk. The entire new architecture in the Old Town consists of typical post-modernist compositions, where the buildings by their ambience and silhouette are only to evoke the character of broadly understood old architecture (fig. 3). Postmodernism appeared in Poland rather late, after the social, political and economic transformation at the beginning of the 1980s, while in Western Europe and the United States the trend emerged several years earlier. In Elbląg, besides Gothic houses there were also Baroque, mannerist and Art Nouveau houses. That stylistic variety allowed the designers of 140 elevations of tenement houses in Elbląg (Szczepan Baum from Miastoprojekt, Ryszard Semka from the Academy of Fine Arts, Wiesław Anders from the Polytechnic)[13] to use different shapes: sometimes simplified geometrical ones or with soft rounded forms showing inspiration with Art Nouveau.

budowli mają nastrojem i sylwetą przywoływać jedynie charakter szeroko rozumianej architektury dawnej (ryc. 3). Postmodernizm dotarł do Polski z wyraźnym opóźnieniem, bo dopiero po przełomie społecznym, politycznym i ekonomicznym na początku lat 80. XX wieku, podczas gdy w Europie Zachodniej i w Stanach Zjednoczonych nurt ten pojawił się kilkanaście lat wcześniej. W Elblągu oprócz domów gotyckich występowały domy barokowe, także manierystyczne i secesyjne. Ta różnorodność stylowa pozwoliła projektantom 140 elewacji kamienic z Elbląga (Szczepan Baum z Miastoprojektu, Ryszard Semka z Akademii Sztuk Pięknych, Wiesław Anders z Politechniki)[13] stosować rozmaite kształty: czasami uproszczone geometryczne albo o miękkich zaokrąglonych formach ukazujących inspirację secesją.

W niektórych wypadkach spotykamy elewacje dzielone na fragmenty wydobywane odmiennymi kolorami bądź komponowane w sposób przestrzenny. Zawsze jednak elewacje frontowe odznaczają się ukazaniem gzymsów, obramień otworów okiennych oraz podkreśleniem portali, nieraz może nawet ze zbyt wybujałymi i fantazyjnymi detalami. Ale taka była konwencja postmodernistycznej zabawy. Materiał stosowany na zewnątrz to różnokolorowe tynki lub klinkierowe cegły. Niektóre fragmenty elewacji tworzą podcięcia lub nadwieszenia, wykusze lub mniejsze występy o różnych kształtach, wyodrębniane ostrymi jaskrawymi kolorami. Niekiedy elewacje nie są symetryczne i właśnie wtedy mogą one budzić zaskoczenie i większe dyskusje. Nie wszystkie dosyć swobodnie wprowadzane pomysły są akceptowane i rozumiane. W pierwszym etapie odbudowy na Starym Mieście powstało 180 kamieniczek, które miały przywołać charakter portowego miasta hanzeatyckiego. Cały czas istotne jest zachowanie nie tylko historycznych gabarytów, znanych ze zdjęć i ikonografii, ale także stosowanie tradycyjnych materiałów, wprowadzanie przedproży, odtworzenie kamiennych nawierzchni ulic i rynku. Ważnym czynnikiem było przywrócenie Staremu Miastu roli dzielnicy reprezentacyjnej, zatem po pewnym czasie zrealizowano w odmiennej od historycznej stylistyce bryłę ratusza, który teraz pełni funkcje związane z kulturą[14]. We współczesnym kształcie tego monumentalnego i znaczącego obiektu można doszukiwać się cech neomodernistycznych i neogotyckich. Miejski konserwator zabytków Mirosław Jonakowski wypowiadał się ongiś za kontynuowaniem przyjętej przed laty zasady odbudowy centrum Elbląga, stwierdzając: „Nowa zabudowa winna nawiązywać do historycznej jedynie w zakresie rzutu i skali, zaś jej forma architektoniczna stanowić ma wyraz współczesnych rozwiązań formalnych, strukturalnych i materiałowych…"[15]. Wydaje się to być zgodne z postanowieniami Karty Weneckiej z 1964 roku oraz z kolejnymi, późniejszymi uzgodnieniami z Nara, z Paryża, także z Krakowską Kartą z 2000 roku.

W kolejnych realizacjach podobnych założeń stosowano również doświadczenia sprawdzone w Elblągu, między innymi w rozwiązaniach na Wyspie Spichrzów w Gdańsku, na Podzamczu w Szczecinie, w Kołobrzegu, w Głogowie czy Nysie.

In some cases we encounter elevations divided into fragments highlighted in different colours, or spatially composed. However, front elevations are always characterised by visible cornices, frames surrounding window openings and highlighted portals, perhaps sometimes with too exuberant and fanciful details. But such was the convention of post-modernist fun. The materials used outside were coloured plaster or clinker brick. Some fragments of elevations are clipped or overhung, have bay windows or smaller protrusions of varying shapes, highlighted by bright, garish colours. Sometimes elevations are not symmetrical and then they can astonish or give rise to discussion. Not all fairly freely introduced ideas are accepted and understood. During the first stage of reconstruction, 180 tenement houses were built in the Old Town, which were to recall the character of a Hanseatic League port. All the time it has been essential to preserve not only the historic sizes known from photos and iconography, but also to use traditional materials, introduce stoops, recreate stone surfaces of the streets and the market square. Restoring the Old Town to its former role of an elegant district was an important factor, hence after some time the town hall which nowadays serves functions relating to culture, was realized in stylistics differing from historicist[14]. In the modern shape of this monumental and significant object one can find neo-modernist and neo-Gothic features. The city monument conservator, Mirosław Jonakowski, supported the continuation of the principle approved years ago referring to the reconstruction of the centre of Elbląg, saying that "New buildings should allude to the historical ones only as far as their plan and scale are concerned, but their architectonic form should express contemporary formal, structural and material solutions…"[15]. It seems to be in accordance with the decisions enclosed in the Charter of Venice from 1964, and with subsequent agreements form Nara, from Paris, as well as the Krakow Charter from 2000.

In subsequent realisations of similar complexes, the experience gained in Elbląg was also used, among other in the solutions applied on the Wyspa Spichrzów (Granary Island) in Gdańsk, in Podzamcze in Szczecin, in Kołobrzeg, in Głogow and Nysa.

GŁOGÓW

The city of Głogów existed already in the 10th century; the settlement was established by the Dziadoszanie tribe which was later conquered by Mieszko I. Głogów is situated on the high left bank of the Oder River. The densely built housing quarters, developed in the medieval period and added to in the following centuries, were overlooked by the towers of historic churches and the town hall. German troops repeatedly passed through and pillaged the town during wards and invasions.

After 1945, Głogów was destroyed by the Red Army as a German town. The ruins were dismantled in order to transport bricks for the construction work in Warsaw, Nowa Huta and Tychy (65 million bricks were obtained

GŁOGÓW

Dzisiejsze miasto Głogów istniało już w X wieku, osada założona została przez plemię Dziadoszan, których ziemie później podbił Mieszko I. Głogów jest usytuowany na lewym, wysokim brzegu Odry. Rozwijającej się w wiekach średnich i uzupełnianej przez kolejne stulecia zwartej miejskiej zabudowie towarzyszyły wieże historycznych kościołów i ratusza. Wojska niemieckie wielokrotnie w ciągu wojen i najazdów przechodziły i niszczyły miasto.

Głogów po 1945 roku został zniszczony przez Armię Czerwoną jako miasto niemieckie. Pozostałości rozbierano, aby cegłę dostarczać na budowę Warszawy, Nowej Huty i Tychów (uzyskano 65 milionów cegieł). Stare Miasto było zniszczone w 95%[16], w ruinie był ratusz i stojący nieopodal rynku kościół św. Mikołaja[17]. Resztki domów starego miasta rozbierano w latach 1945–1960. Wprawdzie w 1948 roku Miejska Rada Narodowa podjęła decyzję o odbudowie starówki o historycznym układzie rynku i ulic, ale ta próba się nie powiodła. W tych latach rozebrano także resztki zespołów poklasztornych: oo. franciszkanów wraz z ruinami kościoła św. Stanisława (1960) oraz ss. klarysek z ruinami kościoła św. Krzyża (1965). W 1962 roku wyburzono resztki wieży ratuszowej, a w roku 1968 elewację dawnego ewangelickiego kościoła „Łódź Chrystusa". Rozebrano także resztki kamienic mieszczańskich oraz domów towarowych. Przez dziesięciolecia stały kikuty ruin ratusza, teatru, kościołów św. Mikołaja i Bożego Ciała, porastając dziką zielenią[18]. W roku 1970 odbył się konkurs SARP na odbudowę starówki, w którym laureaci zlikwidowali historyczny układ średniowiecznego miasta proponując modernistyczną pudełkową zabudowę, a w centrum miasta w miejscu rynku ulokowano geometryczne, budowane z klocków centrum handlowo-usługowe. Podobne rozwiązania projektowano wówczas w centrach wielu polskich miast. Na szczęście nie wszędzie planowano je w dawnych miastach historycznych. Chłonęliśmy wówczas corbusierowski modernizm, starając się być nowoczesnymi, zgodnie z modą. Ale w Głogowie, myślę, że zapewne z braku funduszy, nie zrealizowano tego zamierzenia.

Po roku 1970 powstała decyzja o budowie Huty Miedzi w Głogowie i od tego czasu obserwujemy rozwój miasta. Pojawiła się konieczność budowy nowych mieszkań dla robotników, które powstawały poza zrujnowanym starym miastem. Miasto rozwijało się w nowych dzielnicach.

W 1983 roku opracowano w legnickim biurze projektów „Inwestprojekt" (projektanci arch. arch. Jan Potacki i Józef Kordas)[19] *Szczegółowy plan zagospodarowania przestrzennego Centrum – Stare Miasto* dla pierwszego kwartału A-12 przylegającego do Rynku o funkcji mieszkalno-usługowej. Realizacji patronował powołany w roku 1985 Honorowy Komitet Odbudowy Starego Miasta. Autorzy tego projektu uważają, że zastosowana tam architektura była pierwszą próbą łączenia technologii wielkiej płyty systemu WK-70 z budownictwem tradycyjnym. Wprowadzono ceramiczne dachy i zróżni-

Ryc. 4. Głogów – odbudowane domy przyrynkowe, fot. autor

Fig. 4. Głogów – reconstructed houses on the main square, photo: author

Ryc. 6. Głogów – odbudowane domy śródmieścia, fot.autor

Ryc. 6. Głogów – reconstructed houses in the town centre, photo: author

in this way). 95% of the Old Town was destroyed[16], the town hall and the church of St. Nicholas located near the main square lay in ruins[17]. Relics of houses in the Old Town were demolished in the years 1945–1960. Although in 1948 the Town National Council decided to rebuild the Old Town on the historic layout of the main square and streets, but the attempt was unsuccessful. In those years the relics of post-monastic complexes were also demolished: of the Franciscan Order with the ruins of the church of St. Stanisław (1960), and of the Poor Clares with the ruins of the church of the Holy Cross (1965). In 1962, the remains of the town hall were dismantled, and in the year 1968 the elevation of the former evangelical church "Jesus Boat". The relics of burgesses' tenement houses and department stores were also dismantled. For decades, stumps of the town hall, the theatre, the churches of St. Nicholas and of the Corpus Christi stood in the town centre, gradually overgrown with wild greenery[18]. In 1970, the SARP organised a competition for the project of rebuilding the Old Town, in which the winners annihilated the historic layout of the medieval city, instead proposing modernist box-like buildings, and in the city centre on the market square a shopping and service centre was located, geometrical and made from building blocks. At that time,

Ryc. 5. Głogów – odbudowane domy przyrynkowe, fot. autor

Fig. 5. Głogów – reconstructed houses on the main square, photo: author

cowany rytm okien, które podkreślały w tym zespole historyczny podział działek. W 1987 rozpoczęto odbudowę ratusza, której wykonawcą była Pracownia Konserwacji Zabytków z Wrocławia. Prace postępowały dalej, przed 1990 rokiem powstawały kolejne kwartały wokół rynku (A-12, A-19). Dbano o wprowadzanie detalu w elewacjach i mocną zróżnicowaną kolorystykę, aby zatrzeć w elewacjach elementy wielkiej płyty. Równocześnie odrestaurowano mury miejskie, wykorzystując pozostałe ich fragmenty. Do końca 1998 roku zabudowano obie pierzeje ulicy Grodzkiej, a w 1995 roku wybudowano skrzydło zachodnie ratusza oraz zrekonstruowano wiernie wieżę ratuszową o wysokości 80 m. W roku 1998 ruszyły prace w pozostającej w ruinie kolegiacie na Ostrowie Tumskim – inwestorem został kościół katolicki z ks. Prałatem Ryszardem Dobrołowiczem[20]. W 1993 roku oddano do użytku zamek, gdzie umieszczono Muzeum Archeologiczno-Historyczne. W 1998 roku w Zamku Książąt Głogowskich odbył się Ogólnopolski Zjazd Konserwatorów Zabytków, na którym prezentowano realizowane głogowskie Stare Miasto.

Wraz z transformacją ustrojową po przemianach społecznych i politycznych z końcem lat 80. XX wieku rozpoczęła się budowa kamienic mieszczańskich systemem „deweloperskim". W tym systemie w latach 1993–1996 wybudowano 78 kamieniczek (ryc. 4). Miasto uzbrajało teren, budowało drogi i parkingi. W roku 2000 upadło przedsiębiorstwo PRiUB „Budoprojekt" i można było zaobserwować czteroletni zastój w realizacji odbudowy Starego Miasta, dopóki nie znaleziono

similar solutions were designed in centres of numerous Polish towns and cities. Fortunately, not everywhere they were planned in old historic cities. We were then absorbing Corbusier's modernism, trying to be modern and fashionable. But in Głogow, probably because of lack of sufficient funds, the plan was never realised.

After 1970, a decision was made to build the Copper Factory in Głogow, and since then we can see the development of the town. It became necessary to build new housing for workers, which was erected outside the ruined Old Town. The city developed into new districts.

In 1983, the designing office "Inwestprojekt" (designers: arch. Jan Potacki and Józef Kordas) in Legnica[19] prepared a *Detailed plan of spatial development in the Centre – Old Town* for the first quarter A-12, adjoining the Main Square, with the residential and service function. This realisation was conducted under the patronage of the Honour Committee for the Reconstruction of the Old Town established in 1985. The authors of the project believe that the architecture used there was the first attempt at combining the technology of the pre-fab concrete panel in the WK-70 system with traditional building techniques. Ceramic roofs were introduced, as well as a varying rhythm of windows which would emphasise the historic division of plots in this complex. In 1987, the reconstruction work in the town hall commenced, with the Monument Conservation Office from Wrocław as the contractor. The work continued and before 1990 subsequent quarters were built around the main square (A-12, A-19). Special care was taken about the details introduced in the elevations and strong, varied colour schemes, in order to erase traces of the pre-fab concrete slabs in the elevations. At the same time, the city walls were restored using their remaining fragments. Both frontages along Grodzka Street were built-up until the end of 1998, and in 1995 the west wing of the town hall was built and the 80 m tall town hall tower was faithfully reconstructed. In 1998, the work in the still ruined Collegiate church in Ostrow Tumski commenced – the investor was the Catholic Church with the rev. Prelate Ryszard Dobrołowicz[20]. In 1993, construction work was completed in the castle where the Archaeological-Historical Museum was housed. In 1998, the Castle of the Dukes of Głogow was the venue for the National Congress of Monument Conservators during which the realized Old Town in Głogow was presented.

After the social and political transformations, towards the end of the 1980s, the so called 'developer' system started to be used in building the burgess tenement houses. In this system 78 tenement houses were built in the years 1993–1996 (fig. 4). The town fitted out the land, built roads and parking lots. In the year 2000, the PRiUB "Budoprojekt" enterprise collapsed, and a four-year stoppage in the realisation of the Old Town could be observed until new investors were found. More streets were filled with new buildings, though care was taken that the buildings round the main square were no higher than four or five storeys,

Ryc. 7. Nysa – odbudowana wieża ratusza i budowa bloku śródrynkowego, fot. J. Gyurkovich

Fig. 7. Nysa – reconstruction of the town hall tower and building a main market block, photo: J. Gyurkovich

Ryc. 8. Moguncja – nowa odbudowa rynku, 1200px-Mainz_Markt_BW_2012–08–18_16–07–49

Ryc. 8. Mainz – new reconstruction of the main market square, 1200px-Mainz_Markt_ BW_2012–08–18_16–07–49

nowych inwestorów. Nadal kolejne ulice były wypełniane nową zabudową, przy czym dbano o to, aby zabudowa przyrynkowa sięgała czterech, a czasami pięciu kondygnacji, natomiast kamieniczki położone dalej były niższe: trzy- lub dwukondygnacyjne (ryc. 5). Północna ściana Rynku łączy elementy inspirowane historycznymi detalami z nowoczesnymi kształtami. Krytykowany jest sklep Lidla na jednej z bocznych ulic, w którym parking i wejścia do sklepu zlokalizowano z tyłu, co spowodowało, że dwukondygnacyjne kamieniczki o szczytowych dachach od ulicy Słodowej (realizacja z 2004 roku) pozostają martwe, bez charakterystycznego handlowego ruchu, jaki bywał w uliczkach śródmieścia. Fundamenty kamienic ujawnione po inwentaryzacjach architektoniczno-archeologicznych przedwojennej zabudowy stały się przyczyną rozpoczętej w 2003 roku realizacji kwartału z ukazaniem historycznej parcelacji pomiędzy ulicami Polską – Piotra Skargi, Placem gen. Umińskiego oraz H. Kołłątaja. Odbudowa Starego Miasta w Głogowie w systemie retrowersji, który był zastosowany także w Elblągu przy odbudowie historycznego centrum, była kilkakrotnie nagradzana. Realizowany projekt *Odbudowa Starego Miasta w Głogowie* otrzymał na przykład główną nagrodę w konkursie pt. „Innowacje w miastach – miasto 2000 roku", który został ogłoszony przez Związek Miast Polskich[21].

25 października 2017 roku uroczyście obchodzono w mieście trzydziestą rocznicę rozpoczęcia odbudowy Starego Miasta w Głogowie. W Sali Rajców Miasta w ratuszu przedstawiono mieszkańcom projekcję filmu „Życie po raz drugi", przygotowano także obszerną wystawę fotograficzną, ukazującą archiwalne zdjęcia sprzed II wojny światowej, a także zniszczenia po 1945 roku[22].

PODSUMOWANIE

Poszukiwania rozwiązań współczesnego kształtowania zniszczonych przed siedemdziesięciu laty historycznych śródmieść miast historycznych są traktowane odmiennie w niemieckich i polskich realizacjach. Trudno stwierdzić jednoznacznie, która droga jest słuszna. Dys-

while tenement houses located further from the main square were lower – three- or two-storey high (fig. 5). The north side of the Main Square combines elements inspired by historic details with modern shapes. The Lidl store in one of side streets has been criticised, since the parking lot and entrances to the shop were situated at the back due to which the two-storey tenement houses with gable roofs facing Słodowa Street (realisation from 2004) remain lifeless, deprived of characteristic bustling trade that used to take place in the streets downtown. Foundations of tenement houses revealed after architectonic-archaeological inventories in pre-war buildings triggered the realisation of the quarter, started in 2003, which would show the historic land parcelling between Polska – Piotra Skargi Streets, the Gen. Umiński Square and H. Kołłątaj Street. The reconstruction of the Old Town in Głogow, using the retroversion system which had also been applied in Elbląg while rebuilding the historic centre, received several awards. For instance, the realised project entitled *Rebuilding the Old Town in Głogow* was awarded the main prize in the competition entitled "Innovations in towns – the city of the year 2000" which was organised by the Union of Polish Cities[21].

On October 25, 2017, the city celebrated the thirtieth anniversary of commencing the reconstruction of the Old Town in Głogow. In the Councillors' Room of the town hall residents were shown the film entitled "The Second Life", as well as an extensive photographic exhibition presenting archive photos from before World War II, and the damage after 1945[22].

CONCLUSION

The search for contemporary solutions in shaping the historic old towns in historic cities destroyed seventy years ago is treated differently in German and Polish realisations. It is difficult to decide which way is correct. Discussions in architectonic circles are still continuing. Each case should probably be considered separately, but certainly much depends on the eco-

kusje w środowiskach architektonicznych trwają. Każdy przypadek należy zapewne rozpatrywać oddzielnie, ale na pewno wiele zależy od kondycji ekonomicznych włodarzy miast. Trudno spotkać w Polsce decyzje o wyburzaniu modernistycznych bloków z przyrynkowych kwartałów. Błędy popełnione w latach 60. XX wieku władze miast starają się naprawiać. Tak było w Nysie, gdzie w 1966 roku z okazji organizowanego przez TV „Turnieju Miast" wysadzono w powietrze gotycko-renesansową wieżę ratusza, stojącą przy jednym z największych rynków na Śląsku (155 × 80 m)[23], która w czasie II wojny światowej została tylko częściowo uszkodzona. Wieża, mierząca ponad 90 m, była przez wieki dominantą w sylwecie miasta. Pochodziła z końca XV, ucierpiała w czasie trzęsienia ziemi, które nawiedziło Nysę w 1590 roku, kilkakrotnie w ciągu wieków była celem piorunów, ale przetrwała pożogę wojenną. Została odbudowana z dużym centralnym przeszkleniem i ażurową iglicą we współczesnej neomodernistycznej stylistyce w 2008 roku do wysokości 50 m (projektant: Tadeusz Pawlik). W roku 2008 ukończono także odbudowę ratusza. Rynek w Nysie nie oparł się powojennym decyzjom o wprowadzeniu kilku bloków w przyrynkowych pierzejach, ale kilka kamieniczek odrestaurowano[24]. Duże dyskusje i sprzeciwy budzi obecnie realizacja pierzei śródrynkowej w oparciu o retrowersję i szczegółowe badania archeologiczne. Zabudowa o neomodernistycznej stylistyce będzie przypominać czterokondygnacyjne miejskie kamieniczki ze szczytowymi skośnymi dachami, ale nie będzie to nawiązanie do historyzujących, otaczających fragmenty rynku kamieniczek, które niedawno zrewitalizowano. Formy zdaniem wielu mieszkańców są monotonne, powtarzane, raczej schematyczne, bez drobnego detalu. W elewacjach pojawia się kamień, drewno, tynki, duże przeszklenia. Kamieniczki w miastach powstawały w różnym okresie, były bardzo różnorodne, a tutaj pojawia powtarzany geometryczny schemat (ryc. 7). Oczekiwano drobnych sklepików, dlatego zastrzeżenia są także do funkcji obszernej galerii handlowej, która ma być rozlokowana na dwóch kondygnacjach tej centralnie na rynku zlokalizowanej zabudowy. Handel rzeczywiście odbywał się na placach i rynkach miejskich, ale może stosowniejszym byłoby wprowadzenie funkcji mieszkalnych nie tylko na czwartej, najwyższej kondygnacji (projektant: Mirosław Palej).

Przedstawiona na wykładzie w Elblągu w dniu 19 maja 2018 roku przez prof. Marię Lubocką-Hoffmann systematyka odnowy zabytkowych obszarów śródmiejskich w Europie i naszym kraju w świetle zaistniałych działań musi ulec zmianie. Prof. Hoffmann wyłoniła cztery etapy działań w oparciu o chronologię powstawania nowej zabudowy w zniszczonych II wojną światową miastach: okres historyczny (1945–1956), etap rozbudowy zharmonizowanej (1956–1960), okres modernistyczny (1960–1983) oraz retrowersja (od lat 80. XX w. do dzisiaj). Obserwując rekonstrukcje całych pierzei i kwartałów miast w Niemczech, które mają miejsce już od około 20 lat, można potwierdzić pogląd, że my, Europejczycy genetycznie jesteśmy obciążeni tradycją

nomic conditions and town authorities. In Poland it is difficult to find decisions sanctioning the demolition of modernist blocks in market square quarters. Local authorities try to correct mistakes made in the 1960s. It was so in Nysa where, in 1966 o the occasion of a "Town Tournament" organised by Polish TV, the Gothic-Renaissance town hall tower that used to stand in one of the largest main squares in Silesia (155 × 80 m)[23], and which was only partially damaged during World War II, was actually blown up. The tower measuring over 90 m was a predominant landmark in the cityscape for centuries. It dated back to the end of the 15th century, and was damaged during the earthquake that hit Nysa in the year 1590, was hit by lightning several times in the course of centuries, but survived the ravages of war. It was rebuilt with a large central glass section and an openwork spire in the contemporary neo-modernist stylistics in 2008, to the height of 50 m (design by Tadeusz Pawlik). The work on the town hall was also completed in 2008. The main square in Nysa did not escape the post-war decisions to introduce a few blocks in the market square frontages, though several tenement houses were restored[24]. A heated discussion and much controversy have currently been provoked by the realisation of the middle market frontage on the basis of retroversion and detailed archaeological research. The buildings in neo-modernist stylistics will resemble four-storey high town houses with slanting gable roofs, but they will not allude to the historicising tenement houses surrounding parts of the main square, which were recently revitalised. According to many inhabitants, the forms are monotonous, repetitive and rather schematic without small details. Stone, wood, plaster and large-scale glazing will appear in the elevations. Tenement houses in cities were erected in different periods, were varied, and here there is the repetitive geometric pattern (fig. 7). It was expected that there will be corner shops, therefore there are also objections concerning the function of a spacious shopping mall that is supposed to occupy two storeys of that building located in the centre of the main square. Main and market squares in cities were indeed commercial venues, yet introducing the housing function not only on the fourth – the highest – storey might seem more appropriate (designed by Mirosław Palej).

The system of renovating historic old-town areas in Europe and in Poland, presented in a lecture in Elbląg on May 19, 2018 by prof. Maria Lubocka-Hoffmann, must be changed in the light of the conducted activity. Prof. Hoffmann identified four stages of that activity basing on the chronology of new buildings being erected in the towns destroyed by World War II: the historic period (1945–1956), the stage of harmonised development (1956–1960), the modernist period (1960–1983) and the retroversion (since the 1980s till today). Observing reconstructions of entire frontages and town quarters in Germany, which have been carried out for almost 20 years, one can confirm the idea that Europeans are genetically predisposed to

i historią. Chętnie odwiedzamy centra miast historycznych, chłonąc ich odmienność i nastrój w czasie urlopów i wycieczek, a większość turystów i przedstawicieli młodego pokolenia za kilka lat nie będzie zdawać sobie sprawy z tego, czy oglądane kamieniczki są autentyczne, czy są rekonstrukcją.

seek tradition and history. We eagerly visit historic city centres absorbing their otherness and ambience during our holidays and trips; and in a few years the majority of tourists and representatives of younger generations will not be aware whether viewed tenement houses are authentic or reconstructed.

---

[1] G. Strauchold, *Myśl zachodnia i jej realizacja w Polsce Ludowej w latach 1945–1947*, Toruń 2003.
[2] B. Snoch, *Władze komunistyczne wobec ziem odzyskanych po II wojnie światowej*, Materiały z konferencji, Słupsk 1997.
[3] https://es-la.facebook.com./pg/Rekonstrukcje-i-odbudowy-595898223891208/posts/?ref=page_internal
[4] W. Klötzer, *Zu Gast im alten Frankfurt*, Heinrich Hugendubel Verlag, 1990.
[5] Ch. Bartmann, *O co chodzi z… nową starówką we Frankfurcie nad Menem? Nowe Stare Miasto*, za: https://www.goethe.de/ins/pl/pl/kul/mag/21319846.html (dostęp 10.07.2018).
[6] https://es-la.facebook.com/pg/Rekonstrukcje-i-odbudowy… op. cit.
[7] J. Breś, *Elbląskie Stare/Nowe miasto*, urbnews.pl z dn. 30.08.2016.
[8] A. Przybylski, *Niezwykła i nieznana historia odbudowy elbląskiej starówki*, „Dziennik Elbląski", 25 XI 2017.
[9] Prace budowlane rozpoczęto w 1985 roku, obejmując 1/3 historycznej przestrzeni miasta na podstawie przygotowanych wytycznych konserwatorskich z 1983 roku, a Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta powstał w roku 1997. www.Skyscrapercity.com/showthread.php?t=272006 (dostęp 15.07.2018).
[10] Patrz: M. Lubocka-Hoffmann, *Elbląg Stare Miasto*, Państwowa Służba Ochrony Zabytków, Oficyna Wydawnicza Excalibur, Elbląg 1988; także: M. Lubocka-Hoffmann, *Miasta historyczne zachodniej i północnej Polski. Zniszczenia i programy odbudowy*, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Elbląg 2004.
[11] www.cyfrowewm.pl/artykuly/58/retrowersja-na-elblaskim-starym-miescie/ (dostęp 15.07.2018).
[12] Opisane tutaj kamieniczki zwane są domami „hanzeatyckimi" lub domami „lubeckimi"
[13] Generalnymi projektantami byli Ryszard Semka i Szczepan Baum, którzy opracowali rysunki 140 elewacji.
[14] Budynek ratusza, budowany w latach 2009–2010, usytuowano w zachodniej części kwartału pomiędzy ulicami Stary Rynek, Kowalską, Przymurze, Rzeźnicką.
[15] O. Kaszubska, *Ile starego w Starówce*, wywiad z konserwatorem Mirosławem Jonakowskim www.portel.pl/artykul.php3?;=53598 (dostęp 15.07.2018).
[16] Wg https:/pl.wikipedia.org/wiki/Lista_polskich_miast_zniszczonych_podczas_II_wojny_swiatowej. Głogów był jednym z najbardziej zniszczonych miast, np. Kołobrzeg był zniszczony w 90%, Elbląg w 95%; za: Lisa Chapman (July 7 2009) *Polish town at odds over Hitler's oak*, „Australian Times" (dostęp 7.09.2014); także *Free Europe Committee. East Europe*, Volumes 19–20 (1970 ed.) East Europe Publ. s. 10.
[17] zsah.blox.pl/2011/02/stare-miasto-w-stylu-retro-cz.2.html (dostęp 20.07.2018).
[18] sit.glogow.pl/opracowania/Odbudowa%20 Starego%20 Miasta.pdf (dostęp 20.07.2018).
[19] Artykuł Antoniego Boka w: sit.glogow.pl/opracowania/Odbudowa_St_M.pdf.
[20] Ibidem.
[21] Ibidem.
[22] tutajglogow.pl/2017/10/30/30-lat-odbudowy-starego-miasta-w-glogowie
[23] M. Sikorski, *Nysa skarby sztuki i osobliwości*, Silesiapress, 1999.
[24] T. Drewniak, J. Lewicki (red.), *Architektoniczne i kulturowe transformacje Nysy. Konceptualizacja idei*, Oficyna Wydawnicza Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, Nysa, 2018.

Streszczenie

Zniszczenia II wojny światowej powodowały zarówno w naszym kraju, jak i w krajach Zachodu konieczność naprawiania historycznych układów i budynków zabytkowych. W ciągu przeszło siedemdziesięciu lat działania były różne. Niekiedym przyjmując niestety modernistyczną estetykę, niszczono historyczną urbanistykę śródmieść. Obserwowane od kilkunastu już lat działania w miastach niemieckich dają nadzieję, że wszystko można odtworzyć i zrekonstruować. Ale czy współcześnie należy tak działać? Trudno określić, która droga jest właściwa. Dyskusje w środowiskach profesjonalnych trwają.

Abstract

Because of the ravages of World War II, both in Poland and western countries, it was necessary to repair the historic complexes and individual buildings. In the course of over seventy years various treatments were applied. Sometimes, unfortunately, approving of the modernist aesthetics resulted in destroying the historic urban layouts in town centres. The activity in German towns, observed for several years, allow for hoping that everything can be recreated and reconstructed. But is that the right thing to do nowadays? It is difficult to decide which way is correct. Discussions in professional circles are still going on.